

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Світлана КНИЖЕНКО

доцент кафедри
криміналістики, судової медицини та
психіатрії Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
kni-svetlana@yandex.ru



УДК 343.98

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СВІДКАМИ, ПОТЕРПІЛИМИ АБО ІНШИМИ ОСОБАМИ ШЛЯХОМ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ВСТАНОВЛЕННЮ ІСТИНИ У СПРАВІ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується стратегічним курсом на створення правової держави. В нашій країні тривають радикальні соціально-політичні реформи, які неможливі без зміцнення законності та правопорядку. Разом з тим в останні роки різко погіршилася криміногенна обстановка, зросла кількість злочинів проти правосуддя, серед яких виділяємо злочини, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкодження встановленню істини у справі.

До вказаної групи кримінальних правопорушень відносять: завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України); завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України); відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК України); розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387 КК України); приховування злочину (ст. 396 КК України) [1, 118].

Необхідно зауважити, що матеріали слідчо-судової практики свідчать про те, що досить часто завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину поєднане із завідомо неправдивими показаннями.

Наприклад, К. 3 лютого 2016 року подала завідомо неправдиву заяву до правоохоронних органів про те, що вона була зґвалтована малознайомими їй чоловіками. Цього ж дня після відкриття кримінального провадження К. була допитана як потерпіла особа й повідомила завідомо неправдиві показання стосовно обставин та осіб, які нібито вчинили зґвалтування [2].

Діяльність правоохоронних органів щодо припинення, розкриття та розслідування визначених злочинів проти правосуддя не є достатньо ефективною. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що слідчі мають труднощі в організації розслідування, особливо на початковому етапі.

Варто зазначити, що останнім часом проблеми розслідування злочинів проти правосуддя досліджуються в монографіях, навчальних посібниках, наукових статтях. Однак більшу частину з них присвячено вивченню кримінально-правових та кримінологічних аспектів розглядуваних злочинів.

Водночас криміналістичні аспекти розслідування злочинів проти правосуддя, що перешкоджають встановленню істини у кримінальному провадженні, майже не досліджені. Так, у роботах Ю.П. Адамова, О.Р. Ратінова, Д.Ю. Четвертака розглядали-

ся лише проблеми розслідування окремих видів злочинів визначеної групи.

Незважаючи на безперечну теоретичну та практичну важливість вказаних праць, у них не виділено особливостей, що мають місце при розслідуванні саме злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкодження встановленню істини у справі. Це негативно впливає на рівень професійної підготовки слідчих, що призводить до зниження рівня ефективності протидії кримінальним правопорушенням вказаної групи.

Тому метою цієї статті є визначення та розкриття особливостей розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкодження встановленню істини у справі.

У юридичній літературі розслідування злочинів як спеціальний вид юридичної діяльності передбачає планування, організацію та проведення визначеної сукупності слідчих дій та операцій, успішна реалізація яких повинна призвести до виявлення події злочину та особи, що його вчинила [3, с. 88].

Планування та організація розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкодження встановленню істини у справі, мають свою специфіку.

Передусім особливості розслідування досліджуваних злочинів визначаються типовими слідчими ситуаціями, що мають місце на початковому етапі розслідування.

Слід зазначити, що у криміналістичній літературі в основу типізації слідчих ситуацій покладено різноманітні критерії: обсяг і зміст даних, за якими відкрито кримінальне провадження; наявність даних про злочинця; характер типової слідчої картини (очевидний, неочевидний, прогнозований); способи вчинення злочинів (ситуації приготування, безпосереднього вчинення, приховування та використання результатів злочинної діяльності); наявність конфлікту або тактичного ризику, етапи розслідування та інші підстави [4, с. 143; 5, с. 218; 6, с. 98; 7, с. 9].

Проте для визначення специфіки розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкодження встановленню істини у справі, не всі названі підстави для класифікацій типових слідчих ситуацій придатні. Наприклад, якщо взяти за основу типізації способи перешкодження встановленню істини у справі, то таких ситуацій може бути дуже багато й за алгоритмом розслідування вони малочим відрізнятимуться.

Аналіз результатів вивчення практики розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкодження встановленню істини у справі, дає змогу виділити типові слідчі ситуації, які виникають на різних етапах розслідування: як на початковому, так і наступних. Але визначальними для всього розслідування, як слушно зазначає В.В. Пясковський, є ті з них, які виникають на початковому етапі [8, с. 118].

Перш ніж розпочати типізацію слідчих ситуацій досліджуваних злочинів, слід звернути увагу на те, що вже на початковому етапі розслідування слідчому відомо, хто вчинив злочин, та є певна інформація про підозрюваного. Такі злочини можуть бути вчинені як на стадії досудового розслідування предикатного злочину, так і на стадії його судового розгляду. Найчастіше предикатними є кримінальні правопорушення корисливої та насильницької спрямованості (крадіжки, грабежі, розбої, згвалтування, вбивства).

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне закласти від етапу кримінального провадження у предикатному злочині серед слідчих ситуацій розслідування досліджуваних злочинів виділити такі:

- 1) кримінальне провадження було відкрито після винесення судом вироку по предикатному злочину;
- 2) кримінальне провадження було відкрито під час досудового розслідування предикатного злочину.

Перша типова слідча ситуація має місце тоді, коли, наприклад, свідок у суді змінює раніше надані ним показання на досудовому слідстві по предикатному криміналь-

ному правопорушенню. У такому випадку алгоритм дій слідчого наступний: вилучення документів (вироку суду по предикатному злочину; протоколів судових засідань, в яких зафіксовані факти перешкоджання встановленню істини у справі; протоколи слідчих (розшукових) дій, які були проведені на стадії досудового розслідування, та інші); допит підозрюваного; допити свідків; призначення відповідних експертиз.

Друга типова слідча ситуація має місце, як правило, при розслідуванні приховування злочинів, завідомо неправдивих повідомлень про їх вчинення. Особливість кримінального провадження за визначеної слідчої ситуації полягає в тому, що слідчий найчастіше проводить розслідування в об'єднаному провадженні разом з предикатним злочиним. Тому алгоритм розслідування буде визначатись цілями та завданнями розслідування як предикатного злочину, так і злочину проти правосуддя, що перешкоджає встановленню істини у справі. Так, під час розслідування вбивства гр. П., яке було вчинено його співмешканкою гр. Ш., було встановлено, що приховати труп потерпілого допоміг її коханець К. Розслідування за ч. 1 ст. 115 та ч. 1 ст. 396 КК України проводилося в об'єднаному кримінальному провадженні, а тому алгоритм дій слідчого був такий: огляд місця події (місця виявлення трупа), допит свідків (із числа осіб, які виявили труп потерпілого), призначення судово-медичної експертизи, допит підозрюваної у вбивстві Ш., допит свідків (із числа осіб, які знали про конфлікт між підозрюваною та потерпілим), слідчий експеримент з Ш., допит підозрюваного у приховуванні злочину К., слідчий експеримент з К. [9].

Виокремлення вказаних типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів проти правосуддя, що перешкоджають встановленню істини у справі, необхідне для правильної побудови слідчих версій, визначення напряму подальшого розслідування, виявлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, вибору комплексу та черговості проведення слідчих (розшукових) дій.

Наступною особливістю розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами

шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, є те, що дослідженню завжди підлягають матеріали кримінальних проваджень предикатних злочинів. Доказами у кримінальних провадженнях окресленої категорії злочинів є заяви про вчинені злочини, протоколи слідчих (розшукових) дій та протоколи судових засідань, в яких зафіксовані обставини вчинення предикатних злочинів. Наприклад, вилученню підлягають протоколи судових засідань, де зафіксовані факти давання завідомо неправдивих показань, відмови свідків від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків під час судового розгляду кримінального провадження.

Черговою обставиною, яка зумовлює особливості розслідування вказаної групи злочинів, є те, що підозрювані, як правило, мають стійкі соціальні зв'язки зі злочинцями по предикатному злочину. Наприклад, громадянка О. вбила співмешканця своєї матері, а труп потерпілого їй допоміг приховати її співмешканець Г. Усі вони проживали в одній квартирі [10].

Слідчий обов'язково повинен враховувати зазначені соціальні зв'язки, оскільки нехтування ними призведе до помилок тактичного характеру як при допиті підозрюваних, так і проведенні інших слідчих (розшукових) дій. Ціною таких тактичних помилок є отримання недостовірних відомостей про обставини предикатного кримінального правопорушення.

Визначаючи тактику проведення слідчих (розшукових) дій, необхідно зазначити, що слідчому варто здійснювати відеофіксацію слідчих (розшукових) дій, зокрема допитів підозрюваних. Це дасть можливість у подальшому уникнути зміни показань допитуваними особами.

Наступною особливістю розслідування вказаних злочинів є те, що свідки майже завжди особи, які: 1) приймали заяви про вчинені злочини, 2) проводили слідчі (розшукові) дії по предикатним злочинам, під час яких була отримана інформація про вчинення досліджуваних злочинів. Специфікою розслідування таких злочинів є також те, що слідчому часто доводиться проводити одночасний допит двох або біль-

ше вже раніше допитаних осіб. Як правило, така слідча (розшукова) дія проводиться між підозрюваним і злочинцем по предикатному злочину, свідками.

Специфіка розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, полягає також у тому, що вирішити всі завдання кримінального судочинства одному слідчому без залучення сил і засобів оперативних підрозділів вкрай складно, а в окремих випадках навіть неможливо. Тому добре налагоджена взаємодія створює сприятливі умови для швидкого, повного й об'єктивного розслідування і попередження зазначених злочинів. Найчастіше при розслідуванні вказаних злочинів слідчий звертається по допомогу до оперативних підрозділів з метою: затримання підозрюваного або здійснення його розшуку, здійснення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Таким чином, особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, визначаються:

– типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування, серед яких ми

виділяємо такі: а) кримінальне провадження відкривається під час досудового розслідування предикатного злочину; б) кримінальне провадження відкривається після винесення вироку суду по предикатному злочину;

– необхідністю дослідження матеріалів кримінальних проваджень предикатних злочинів;

– тактичними прийомами проведення слідчих (розшукових) дій, які обумовлені передусім соціальними зв'язками між підозрюваним та особою злочинця по предикатному кримінальному правопорушенню;

– необхідністю допиту як свідків осіб, які: 1) приймали заяви про вчинені злочини, 2) проводили слідчі (розшукові) дії по предикатним злочинам та під час яких була отримана інформація про вчинення досліджуваних злочинів;

– необхідністю взаємодії слідчого з оперативними підрозділами.

Вказані особливості дають можливість слідчому обрати найбільш ефективні методи та засоби розслідування досліджуваних злочинів.

Подальшими напрямками наукових досліджень окресленої групи злочинів є розробка ефективних засобів та методів запобігання їм.

Список використаних джерел:

1. Книженко С.О. Криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя / С.О. Книженко // Право і безпека. – 2013. – № 1(48). – С. 113–119.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Вирок Ківерцівського районного суду Волинської області у справі № 158/605/16-к; провадження № 1-кп/0158/38/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56817428>
3. Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения, методики расследования / В.Б. Вехов. – М., 1996. – 182 с.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. / Р.С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 1997. – 480 с.
5. Волобуев А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / А.Ф. Волобуев; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2001. – 378 с.
6. Головіна В.П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, злочинів злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.П. Головіна; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2004. – 172 с.
7. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций / Л.Я. Драпкин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 164 с.
8. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.В. Пясковський; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2004. – 172 с.
9. Архів Святошинського районного суду міста Києва, кримінальне провадження № 1-753/08.
10. Архів Святошинського районного суду міста Києва, кримінальне провадження № 1-346/10.



Світлана КНИЖЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ, ЩО ВЧІНЯЮТЬСЯ СВИДКАМИ, ПОТЕРПІЛИМИ АБО ІНШИМИ ОСОБАМИ ШЛЯХОМ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ВСТАНОВЛЕННЮ ІСТИНИ У СПРАВІ

У статті визначено особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі. Висвітлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування таких злочинів. Визначено, що вибір тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій залежить від соціальних зв'язків між підозрюваним та особою злочинця по предикатному кримінальному правопорушенню. Розкрито цілі взаємодії слідчого з оперативними підрозділами.

Ключові слова: перешкоджання встановленню істини у справі; злочини проти правосуддя; розслідування злочинів; криміналістична методика.

Светлана КНИЖЕНКО

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ, КОТОРЫЕ СОВЕРШАЮТСЯ СВИДЕТЕЛЯМИ, ПОТЕРПЕВШИМИ ИЛИ ДРУГИМИ ЛИЦАМИ ПУТЕМ ПРЕПЯТСТВИЯ УСТАНОВЛЕНИЮ ИСТИНЫ ПО ДЕЛУ

В статье определены особенности расследования преступлений против правосудия, совершаемые свидетелями, потерпевшими или иными лицами путем препятствования установлению истины по делу. Освещены типичные следственные ситуации первоначального этапа расследования таких преступлений. Определено, что выбор тактических приемов проведения следственных (розыскных) действий зависит от социальных связей между подозреваемым и преступником по предикатному уголовному преступлению. Раскрыты цели взаимодействия следователя с оперативными подразделениями.

Ключевые слова: препятствование установлению истины по делу; преступления против правосудия; расследование преступлений; криминалистическая методика.

Svitlana KNIZHENKO

FEATURES OF INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST JUSTICE COMMITTED BY WITNESSES, VICTIMS OR OTHER PERSONS BY PREVENTING THE ESTABLISHMENT OF THE TRUTH

In the article the main features of investigation of crimes against justice committed by witnesses, victims or other persons by denying the truth of the case. By investigating the situation revealed the typical initial phase of the investigation of such crimes. It is noted that the choice of tactics of investigative (detective) action depends on social relations between the suspect and the person on criminal predicate criminal offense. Disclosed goals investigator interaction with the operational units.

Keywords: obstruction of the truth of the case; offences against justice procedures; investigation of crime; forensic techniques.

